

<https://doi.org/10.70728/c.series.ped.v08.i09.078>

“KASBIY-PEDAGOGIK KOMPETENTLIK” VA “RAQAMLI KOMPETENTLIK” TUSHUNCHALARINING O‘ZARO ALOQADORLIGI VA ILMIY TALQINI

Sodiqova Rahima Shuhrat qizi

Urganch RANCH texnologiya universiteti magistri, Urganch, O‘zbekiston

Annotatsiya. Maqolada “kasbiy-pedagogik kompetentlik” va “raqamli kompetentlik” tushunchalarining mohiyati ilmiy jihatdan talqin qilinib, ular o‘rtasidagi o‘zaro aloqadorlik tahlil etiladi. “Kompetensiya” va “kompetentlik”, shuningdek “raqamli savodxonlik” va “raqamli kompetentlik” tushunchalari farqlanadi; har ikki kompetentlikning tarkibi ko‘rib chiqiladi. Muallif raqamli kompetentlik kasbiy-pedagogik kompetentlikning ajralmas tarkibiy qismi va uni boyituvchi omil ekanligini asoslaydi.

Kalit so‘zlar: kasbiy-pedagogik kompetentlik, raqamli kompetentlik, kompetensiya, raqamli savodxonlik, tushuncha, o‘zaro aloqadorlik, ilmiy talqin, TPACK.

Kirish. Ta’lim tizimining raqamli transformatsiyasi pedagogika fanida yangi tushunchalarning paydo bo‘lishiga va an’anaviy tushunchalar mazmunining qayta ko‘rib chiqilishiga olib keldi. “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi [1] doirasida ta’limni raqamlashtirish va pedagog kadrlarning raqamli tayyorgarligiga e’tibor kuchaygani sari “kasbiy-pedagogik kompetentlik” va “raqamli kompetentlik” tushunchalari ilmiy muomalada tobora faol qo‘llanilmoqda. Biroq mazkur ikki tushuncha ko‘pincha turlicha talqin qilinmoqda, ularning o‘zaro aloqadorligi esa yetarlicha aniqlashtirilmagan.

Ma’lumki, kompetensiyaviy yondashuvning ta’lim tizimiga kirib kelishi bilan “kompetensiya” va “kompetentlik” tushunchalari pedagogikaning markaziy kategoriyalaridan biriga aylandi. Bu yondashuv ta’lim natijasini o‘zlashtirilgan bilimlar hajmi bilan emas, balki shaxsning real vaziyatlarda samarali faoliyat yurita olish qobiliyati bilan baholashni nazarda tutadi. Raqamli texnologiyalarning ta’limga keng joriy etilishi esa ushbu kategoriyalar qatoriga “raqamli kompetentlik” tushunchasini olib kirdi va uning an’anaviy kasbiy kompetentlik bilan munosabatini aniqlashni dolzarb masalaga aylantirdi.

Tushunchalarning mazmunini va o‘zaro munosabatini aniq belgilash har qanday pedagogik tadqiqotning nazariy asosini mustahkamlaydi, chunki noaniq talqin qilingan tushuncha tadqiqot natijalarining ishonchliligiga ham ta’sir ko‘rsatadi. Mazkur maqolaning maqsadi — “kasbiy-pedagogik kompetentlik” va “raqamli kompetentlik” tushunchalarining mohiyatini ilmiy jihatdan talqin qilish hamda ular o‘rtasidagi o‘zaro aloqadorlikni asoslashdan iborat.

Tadqiqot metodlari. Tadqiqotda nazariy tahlil va sintez, qiyosiy tahlil, tushunchaviy-terminologik tahlil hamda tizimlashtirish metodlaridan foydalanildi. Tushunchalarning mazmuni o‘zbek olimlarining kasbiy kompetentlikka oid ishlari, raqamli kompetentlik bo‘yicha xalqaro tizimlar hamda pedagogik atamalar lug‘atlari asosida qiyoslab o‘rganildi va ular o‘rtasidagi mantiqiy aloqalar aniqlandi.

Natijalar. Tahlilni asosiy atamalarni farqlashdan boshlash lozim. Pedagogika fanida “kompetensiya” va “kompetentlik” tushunchalari ko‘pincha yondosh qo‘llanilsa-da, ular aynan bir ma‘noni anglatmaydi. Kompetensiya — muayyan faoliyatni bajarish uchun belgilangan bilim, ko‘nikma va malakalar majmui, ya‘ni tashqi talab va me‘yor sifatida tushunilsa, kompetentlik — ushbu kompetensiyalarni shaxs tomonidan egallangan va amaliyotda namoyon etiladigan sifat, ya‘ni shaxsiy natijadir. R.X. Djurayev va O‘.Q. Tolipovlarning “Pedagogik atamalar lug‘ati”da mazkur tushunchalarning mazmuni ochib berilgan [4].

Kasbiy-pedagogik kompetentlik — o‘qituvchining pedagogik faoliyatni samarali amalga oshirishi uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma, malaka va shaxsiy-kasbiy sifatlarning integrativ birligini ifodalaydi. N.A. Muslimov va hammualliflar kasbiy kompetentlikni mutaxassisning kasbiy faoliyatni yuqori darajada bajara olishi sifatida talqin qiladilar [2]. Olimning tadqiqotlarida kasbiy kompetentlik tarkibiga ijtimoiy, maxsus (kasbiy), shaxsiy va texnologik komponentlar kiritilib, maxsus kompetentlik o‘z navbatida psixologik, metodik, informatsion, kreativ, innovatsion va kommunikativ kompetentlik sifatlarini qamrab oladi [3]. Ko‘rinadiki, informatsion kompetentlik an‘anaviy talqinda ham kasbiy kompetentlik tarkibida mavjud bo‘lgan; raqamli muhit sharoitida esa u kengayib, raqamli kompetentlik darajasiga ko‘tariladi.

Raqamli kompetentlik tushunchasi nisbatan yangi bo‘lib, u ko‘pincha “raqamli savodxonlik” tushunchasi bilan aralashtiriladi. Raqamli savodxonlik raqamli vositalardan foydalanishning boshlang‘ich, texnik darajasini ifodalasa, raqamli kompetentlik raqamli texnologiyalardan muayyan maqsadda, tanqidiy, ijodiy va axloqiy foydalana olish qobiliyatini anglatadi. Yevropa Ittifoqining DigCompEdu tizimida o‘qituvchilar raqamli kompetentligining kasbiy faoliyat, raqamli resurslar, o‘qitish va baholash, o‘quvchilarni faollashtirish hamda ularning raqamli kompetentligini rivojlantirish kabi yo‘nalishlari ajratilgan [6]. Demak, raqamli kompetentlik shunchaki texnik ko‘nikma emas, balki pedagogik mazmunga ega murakkab tuzilmadir.

Raqamli kompetentlikning tarkibi ham ko‘p qirrali. Uning negizida axborotni izlash, baholash va boshqarish; raqamli muloqot va hamkorlik; raqamli kontent yaratish; axborot xavfsizligi hamda raqamli vositalar yordamida muammolarni hal qilish kabi tarkibiy qismlar yotadi. O‘qituvchi uchun esa bu umumiy raqamli kompetentlikka pedagogik o‘lcham qo‘shiladi: raqamli resurslarni tanlash va yaratish, ularni o‘qitish metodlari bilan uyg‘unlashtirish, raqamli muhitda baholashni tashkil etish va o‘quvchilarning raqamli kompetentligini rivojlantirish. Shu bois o‘qituvchining raqamli kompetentligi umumiy raqamli kompetentlikdan kengroq va pedagogik jihatdan boyroqdir.

Ikki tushunchaning o‘zaro aloqadorligini tahlil qilish ularning kesishgan nuqtasini aniqlashni talab etadi. Bu masalada P. Mishra va M. Koehler tomonidan ishlab chiqilgan

texnologik-pedagogik-mazmuniy bilim (TPACK) konsepsiyasi muhim nazariy asos beradi: unga ko‘ra, texnologiya yordamida samarali o‘qitish texnologik, pedagogik va mazmuniy bilimlarning o‘zaro integratsiyasini taqozo etadi [5]. Shu nuqtai nazardan raqamli kompetentlik kasbiy-pedagogik kompetentlikka qarama-qarshi yoki undan ajralgan hodisa emas, balki uning zamonaviy sharoitdagi ajralmas tarkibiy qismidir.

Ikki tushunchani qiyoslash ularning umumiy va farqli jihatlarini aniqlashtiradi. Umumiy jihati shundaki, har ikkisi ham shaxsning bilim, ko‘nikma va qadriyatlarini amaliy faoliyatda namoyon etilishini ifodalaydi hamda faoliyat samaradorligiga yo‘naltirilgan. Farqi esa qamrov doirasida: kasbiy-pedagogik kompetentlik o‘qituvchining butun pedagogik faoliyatini qamrab oluvchi keng tushuncha bo‘lsa, raqamli kompetentlik uning raqamli texnologiyalar bilan bog‘liq qismiga taalluqlidir. Boshqacha aytganda, kasbiy-pedagogik kompetentlik — jins (umumiy) tushuncha, raqamli kompetentlik esa uning tarkibidagi tur (xususiy) tushuncha sifatida talqin etilishi mumkin, ammo raqamli muhit sharoitida bu xususiy tushunchaning ahamiyati tobora ortib bormoqda.

Tahlil natijasida ikki tushuncha o‘rtasidagi munosabatning uch jihati aniqlandi. Birinchidan, raqamli kompetentlik kasbiy-pedagogik kompetentlikning tarkibiy komponenti — uning axborot-raqamli komponenti sifatida namoyon bo‘ladi. Ikkinchidan, u kasbiy-pedagogik kompetentlikning boshqa komponentlari (metodik, kommunikativ, refleksiv) bilan kesishadi va ularni raqamli muhit sharoitida boyitadi: masalan, raqamli muhitda metodik kompetentlik raqamli o‘qitish metodlarini, kommunikativ kompetentlik esa onlayn pedagogik muloqotni qamrab oladi. Uchinchidan, zamonaviy sharoitda raqamli kompetentliksiz to‘laqonli kasbiy-pedagogik kompetentlik shakllanmaydi, ya‘ni ular o‘zaro uzviy va bir-birini taqozo etuvchi munosabatda bo‘ladi.

Muhokama. Tahlil shuni ko‘rsatadiki, “kasbiy-pedagogik kompetentlik” va “raqamli kompetentlik” tushunchalari o‘zaro integrativ munosabatda bo‘lib, zamonaviy o‘qituvchining kompetentligini yaxlit tizim sifatida tavsiflaydi. Raqamli kompetentlik an‘anaviy kasbiy kompetentlikning informatsion komponentini yangi va kengroq mazmun bilan rivojlantiradi. O‘zbek olimlarining ta’limni axborotlashtirish sohasidagi tadqiqotlari, xususan U.Sh. Begimqulovning ishlari ham o‘qituvchi faoliyatida raqamli tayyorgarlikning zaruriy omil ekanligini asoslaydi [7].

Tushunchalarning bunday ilmiy talqini amaliy ahamiyatga ham ega: u bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlashda raqamli kompetentlikni alohida, ajralgan vazifa sifatida emas, balki kasbiy-pedagogik kompetentlik tarkibida, u bilan uzviy bog‘liqlikda rivojlantirish zarurligini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, tushunchalar mazmuni texnologiyalar rivoji bilan o‘zgarib borishini hisobga olgan holda, ularni muntazam ravishda qayta ko‘rib chiqish va aniqlashtirish talab etiladi.

Shuni ham ta’kidlash lozimki, ilmiy adabiyotda “raqamli kompetentlik”, “axborot kompetentligi”, “AKT kompetentligi” va “media kompetentligi” kabi yondosh atamalar ham qo‘llanilmoqda. Ularning mazmuni qisman kesishsa-da, “raqamli kompetentlik” atamasi eng keng qamrovli bo‘lib, qolgan tushunchalarni ko‘p jihatdan o‘z ichiga oladi. Tushunchalarni bunday tartibga solish pedagogik tadqiqotlarda atamashunoslik aniqligini ta’minlaydi va turli tadqiqot natijalarini o‘zaro qiyoslash imkonini beradi.

Xulosa. O‘tkazilgan tahlil “kasbiy-pedagogik kompetentlik” va “raqamli kompetentlik” tushunchalari o‘zaro uzviy, integrativ munosabatda ekanligini ko‘rsatdi. Kasbiy-pedagogik kompetentlik o‘qituvchining pedagogik faoliyatga tayyorligini yaxlit ifodalasa, raqamli kompetentlik uning zamonaviy raqamli muhitdagi ajralmas tarkibiy qismi va boyituvchi omili hisoblanadi.

Ikki tushunchaning bunday ilmiy talqini bo‘lajak o‘qituvchilarning kompetentligini rivojlantirishga oid tadqiqotlar uchun aniq nazariy-terminologik asos yaratadi. Tadqiqotning istiqbolli yo‘nalishi — mazkur tushunchalar zahirida kasbiy-pedagogik kompetentlikning raqamli komponentini rivojlantirish mezonlari va metodikasini ishlab chiqishdan iborat.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi PF-6079-son “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni. – Toshkent, 2020.
2. Muslimov N.A. Kasb ta’limi o‘qituvchisini kasbiy shakllantirishning nazariy-metodik asoslari. – Toshkent: Fan, 2007.
3. Muslimov N.A., Usmonboyeva M.H., Sayfurov D.M., To‘rayev A.B. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari. – Toshkent, 2015.
4. Djurayev R.X., Tolipov O‘.Q. va boshqalar. Pedagogik atamalar lug‘ati. – Toshkent: Tasis, 2001.
5. Mishra P., Koehler M.J. Technological pedagogical content knowledge: A framework for teacher knowledge // Teachers College Record. – 2006. – Vol. 108, No. 6. – P. 1017–1054.
6. Redecker C. European Framework for the Digital Competence of Educators: DigCompEdu. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017.
7. Begimqulov U.Sh. Pedagogik ta’lim jarayonlarini axborotlashtirishni tashkil etish va boshqarish nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent, 2007.